

3 Vuona nuorra sámij miellavarresvuohta, guládahtte nuppástallam ja histávrálasj aktisasj trauma – Mihá- guoradallam

Forfatter,

Ketil Lenert Hansen,
professávrrá, RKB Nord, Det
Helsevitenskapelige fakultetet,
UiT Norges Arktiske Universitet

Tjoahken

Dát artihkal guoradallá guládahtte nuppástallamav ja histávrálasj traumajt ja gáktu dáha bájnni Vuona nuorra sámij miellavarresvuodav. Artihkkala vuodon li kvantitatijva diedo Mihá-guoradallamis, man gatjálvissjiebmáj vásstedin 16-31 jagák sáme. Válljimmáren lidjin 256 nuorra sáme, gejs ienemusá lähkin skávlán jali allaskávlán/universitehtan. Ienemusá dájs árrun stuoráp stáda jali bájke sijdan, mij áhpadusá hárráj le gasskamieren jali allagisán.

Birrusij 7 10:s subtsasti nuppástallam li gájt de akti iellemin. Gievrasmus frekvensav (35,8 %) buktá vásstádus, mij vuoset sáme nuora gulli nuppástalli “muhtem bále jahkáj”. Nuorra sáme subtsasti dájvvámusát nuppástalli vierregisá, sjiervesa ja sijddadajvasa diehti. Vargga divna sáme nuora ja nuorra állessjattuga (87,15 %) li gullam gáttojt geŋga sáme álmuga vuosstij. Juohkka nuppát lij juojddá dahkam nuppástimev hiejtedittjat. Ienemusá subtsastin nuppástallam bahojdij sijáv, massta tjielggá vierttip buktet hierediddje dájmajt báredittjat dán juohkusa varresvuoda vidjurijt.

Sáme nuora ja nuorra állessjattuga vásstedin gálmá gatjálvissaj dáhpadusájs mihttitjit vassjeságajt vármádagán unnepláhkoverregijs/sámijs. Vásstádusá giehttu ienemusá littji gullam álbedimev vármádagán “muhtem bále jahkáj” jali “muhtem bále mánnuj”.

Dán guoradallama báhntusa giehttu nuorra sáme mánulattjat ussolittji histávrálasj-aktisasj traumajt,

majt dárojduhttem buvtij. Ienemus ájádusá lidjin gielav ja kultuvrav massemis, állim ga vásstádusájn mahkka ájtsadahtte sieradusá sjierve hárráj. Báhtusa giehttu ájádusá histávrálasj-aktisasj traumajts e navtik njuolgga njuorridittji nuorra sámij. Huoman de báhtusa vuosedi nuorra sáme “vuorjját” jali “muhttijn” gulátji sierra gulojt ájádáládijn histávrálasj-aktisasj traumajt. Jus állis subtsastin gulo ihtin vásstádusán dájda traumájda, de lidjin dáha dájvvámusát hádje, vádja ja moarre.

Miellavarresvuoda vidjurij(vája, balo ja diertje) lágo giehttu nájtso álu vehik tjavgábut gulli divna gálmá miellavarresvuohtamihto, mij le “muhtem márráj” vája symptávmá ja “álkkes” balo ja diertje symptávmá. Báhtjaj unnep gasskamihttolágo vuosedi “álkkes” vája symptávmájt ja “dábálasj” balo ja diertje symptávmájt. Dá báhtusa guorri Vuona almulasj nuorra álmuga gávnadisájt.

Ávdep guoradallam le duodastam vierrega diehti nuppástallat soajttá bahojdit goappátjagá rubmaha ja miela varresvuodav. Állessjattuk sáme álmuga guoradallama dagu aj riikkagasskasasj átsádime doarju dáv tjanástagáv. Vierrega diehti nuppástallam ulmutja subtsasti ielvedahtte inep miellavájvijs buohtastahte nuppástallamav váni gulák ulmutijda. Mijá guoradallam tjadná guládahtte nuppástallamav miellavarresvuoda gasskamihttolágojda (vadjaj, balluj ja dárttjáj) sáme nuorajn. Báhtusa vuosedi madi inebut gullá nuppástallá, dadi tjavgábu li miellavájve.

3.1 Álggo

Vuona sáme álmuk subtsas nuppástimev, ja moadda guoradallam mañemus guovteláge jage nalluj giehttu gullunagi ienep nuppástallamis buohtastahte almulasj álmugij (Johansen et al., 2024). Sáme vierregav dájvvámusát bukti sámij nuppástime ja vasjodime oarren (Ibid.). Ávdep riikkagasskasasj guoradallamis diehtep nuppástibme vierrega diehti tjadnas miela ja rubmaha nievrep varresvuohatj (Paradies et al., 2015). Návti giehttu adjáj állessjattuk sáme álmuga guoradallam Vuonan (Hansen, 2015; Hansen, 2022; Hansen et al., 2010; Hansen & Sørli, 2012) ja Svierigin (La Parra-Casado et al., 2023; San Sebastian et al., 2024). Sáme álmukvarresvuohatiedádusán (2024) snivviji: «histávrálasj-aktisasj traumaj, vasjodime ja nuppástime ja dierredime ja ráttjástime buktám unnepláhkodierrtje [soajttá] mielav vájvedit, adjáj iesjoajttemgássjelisvuodajn” (39. b.), ja lágádahtta aj dárojuhttempolitijka le sáme álmugis moaddásij buktám histávrálasj traumájt ja diertjestahtta (Helse- og omsorgsdepartementet, 2024).

Duohtavuoda ja sábadime kommisjávna guoradallam duodas sámijt li vierret giehtadallam ja dárojuhttam málggadav. Moadda sáme subtsasti gullam littji nuppástimev ja sámevasjev. Giehttu bahás mielajs, gáttojs, diehtemahtesvuodas, stereotyppajs ja nuppástimes. 766:s de 255 ájnegas giehto jali rabás tjáhkkanimen buktám moalggema giehtadalli dávva (Zachariassen, 2024). Dáhta le guoskam goappátjagá álmujáda ja nissunijda (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Návti guládahtta, gáktu dárojuhttema politijka ja prosássa le gájkav sebrudagáv bájnám. Dárojuhttempolitijka traumá aktan udnásj ga bieje stuorrasebrudagá bieles guládahtte nuppástimijn, bahás mielajn ja gáttojgum soajtti garrasit bájnnet (Helse- og omsorgsdepartementet, 2024) nuorra sámij miellavarresvuodav ja iellema kvalitehtav. Duohtavuoda ja sábadime kommisjávna buojkot dárojuhttempolitijkas li tjiegnalis luotta báhtsám sáme álmuga almulasj varresvuohatj, miellavarresvuohatj ja iellemvidjurijda (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Guhkes ájgen soajtti niejddemis ja ráttjástimes báhtusa bájnnet moadda sáme buolva ja moatte lágásj mielalásj ja dábdulasj vásstádusájt hásadit (Heyerdahl et al., 2004).

3.2 Ulmme ja vuohke

Dán láhkusa ulmmen le buktet ádá diedojt, makta nuorra sáme nuppástalli, ussjoli histávrálasj traumájt ja gáktu dá vidjura bájnni miellavarresvuodav. Dán láhkusa ássjegatjálvis le: Gáktu bájnni guládahtte nuppástallam ja histávrálasj traumá Vuona nuorra sámij miellavarresvuodav? Vuostak giehttárip válljimnáres muhtem sosiála álmukdiedoj rievddijs, duola dagu ages, sjierves, árromsajes

ja äjgádij áhpadusás ja bálkás. Gatjálvisá iesj tjielggim vierrekvuodas. Hájn gatjálvisá iesj gullam nuppástallamis ja vasjes. De gatjálvisá histávrálasj-aktisasj traumájs ja dáj njuorridam vásstádusájs. Gatjálvisá miellavarresvuoda vidjurij symptávmájs (vájas, balos ja diertjes). Mañutjissaj guoradallama midja, makkár tjadnasin lulun nuppástallam ja miellavarresvuoha.

Guoradalájma gatjálvissjiemájn vármádagá baktu. Gatjálvissjiemán lidjin juo gárves mihttimskáve, ja ienemus gatjálvisáj hábme lij moattemáhttelis, vaj nuora buojkuvissan giehttun, makta guorrasin váj ettjin juohkka sierra moalggemij jali galli lulun gullam vissa dáhpádusájs. Báhtusijt vuosedip frekvánsatjuoldadahkan, gievllediagramman, sivillediagramman ja regresjávna guorada.

3.2.1 Mihá-guoradallam

Mihá-guoradallam le átsádam, gáktu le viessot ja átsádallat nuorra sábmén Vuonan. Guoradaládjijn li giehtadallam sáme identitáhttaj, nuppástallamij, histávrálasj traumájs ja miellavarresvuohatj tjadnasam hásstalusájt ja átsádallamijt. Dán ulmmen le buojkudit mierkkidahtte vidjurijt, maha báredi jali návrrodi nuorra sámij psykososiála varresvuodav.

Dájt diedojt átsádittjat lip adnám sehka vuogijt, maj gálmma oajvveose li: i) kvalitatijva láhkáj snivva ájnegas ulmutjijt ságádahtijma, ii) huksobarggij ja mierrediddij guovddelis juohkusijt ságádahtijma ja iii) gatjálvissjiemáv ane guoradalájma. Dát guoradallam ávkki gatjálvissjiemájs oadtjum dáhtájt.

Dáha li guoradallam: Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, Nord – psykisk helse og barnevern (RKBU Nord) ved Det helsevitenskapelige fakultet ved UiT Norges Arktiske Universitetet sábráralakkoj Psykologisk institutt (PSI) ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo ja Mental Helse Ungdom.

3.2.2 Oassálasstijt viettjálidit

Diedojt tjákkijma vuoratjisá 23. biejes 2020 gitta sijniltja 1. bájvváj 2021. Gatjálvissjebmá lágádahtij julev-, oarjel- ja nuorttasábmáj ja dárruj. Oassálasstijt viettjálidijma sáme nuoraj siebrijs: SUPU:a, Noerehij ja NSR-N:a aktijvuodaj ja vármádahkabelij baktu, maj duodden aj ávkijma iehtjama aktijvuodajt (muohtabálloviettjálidagáv) ja diedojt guoradallamis hájedijma guoskavasj skávláj, sáme festiválaj ja medijáj baktu.

Guoradallamij viettjálidatjájma oassálasstijt koronapandemijjan, manen de ejma máhte manádit skávláj ja bájkijn viettjálidimen, ja márrju danen vásstedij guoradallamij unnep prosántaláhko gá luluj váni pandemijja daji vásstedam.

Sáme nájtso ja nissuna vuojnunagi ienebut li sábram

guoradallamij. Sáme báhtjaj ja álmáj unnes prosántaláhko vásstedittjat dán gatjálvissjebmáj soajttá tjadnasit moatte sivvaj. Márjju sáme báhtja ja álmáj gulátjit garrasap stigmájt ságastattijn miellavarresvuodas. Dákkár ássjen soajtti álmájvuoda njuolgadusá lájddit sáme báhtjaj ja álmáj ussjolittjat hessudagáv vuosedattijn jali miela gássjelisvuodajs giehtodijn lulun gienesvuodav bigodit. Danen márjju e báhtja ja álmáj sidátji oassálasstet dájt tiemájt giehtadalle guoradallamijda.

3.2.3 Etihkav dáhkidahttet

Prosjevtav libá dáhkidam REK (Nr. 2019/387) ja SIKT (dáhkidam nummarijn 971201), man aktijvuodan aj merustahtijma diehtosuodjetjuovvusijit (DPIA:jn). Dáhtájt tjoahkkijma ane Oslo universitehta ja Tjenester for Sensitive Data (TSD:a) Nettskjemav. Dáhtájt vuorkudip tjiegada ja dájda besatjit dárbaž guovtegerdak duodastusáv.

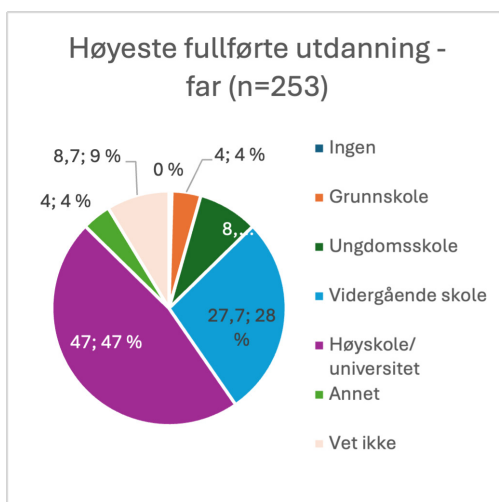
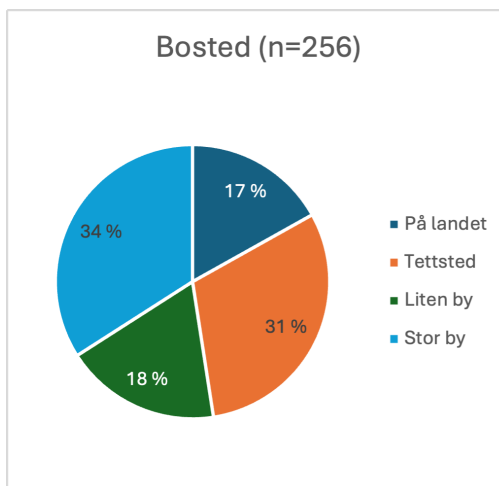
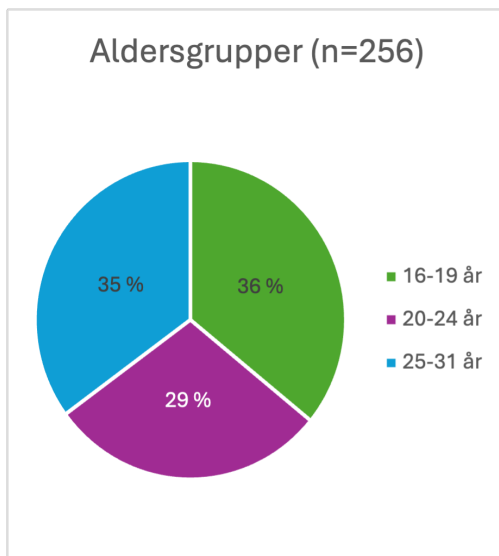
Oassálasstájt guoradallamij de háhttuojn oassálasste diede guorrasit. Diededijma guoradallama ulmes, iesjmielak oassálasstemis ja máhttelisvuodas ihka goassa váni bahás tjuovvusahtá guodet guoradallamav. Ja de hájn snivva buojkodijma gájka dáhtájt lulujma tjiegán giehtadallat ja namádibmen almodit. Muhtem njuorridahtte gatjálvisájt mujtedijn de tjieggijma oassálasstijda dáha lulun soajttet unugahttet jali bahojdit, manen siján luluj riektá dibdet dájt váni vásstedik. Guoradallama maññela de diededijma oassálasstijda, gásstá lulun sidádijn ádnat viehkev ja huvsov, adjáj giehtojma SÁNAG:is, Sáme nasjávnašaj máhtudakdievnastus – psyhkalasj varresvuodasuoddjim ja gárevsálgga.

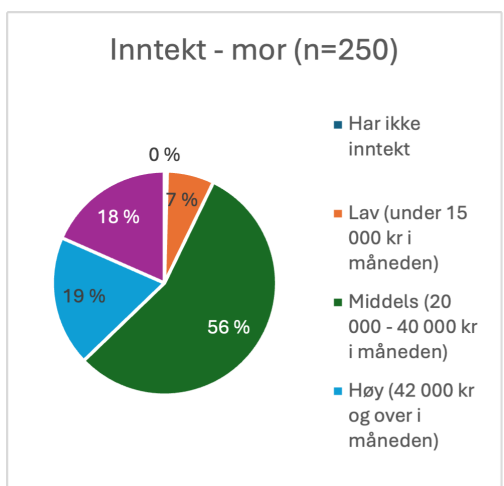
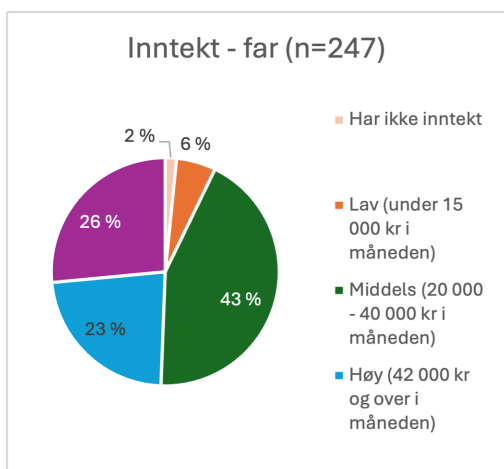
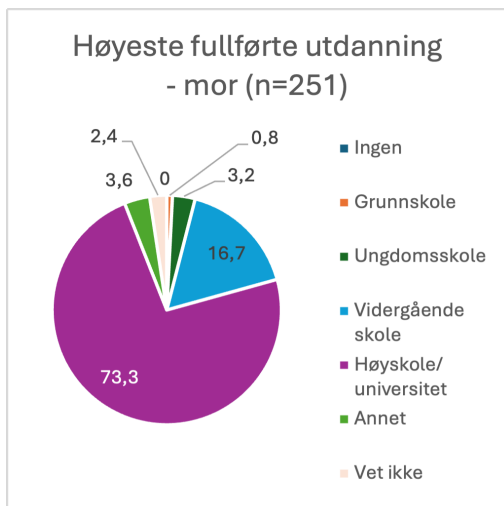
3.3 Válljimmáres

3.3.1

Oassálasste lidjin 16:s gitta 31:a jagága, gasskamihtto le 22,4 jagák. Nájtsjo li gasskamihton 22,8 jagága, báhtja gis 21,0 jagága. Sjiervvejuohko le tjuollot: 201 (70,5 %) nájtsjo ja 55 (19,3 %) báhtja. Tjoahkkáj li välljimmáren 256 nuorra sáme.

Nuorajs ienemusá lidjin oahppe jali studenta (60,4 %), ja ienemusá aj árrun stuorra stádan (34,1%) jali bájken (30,7 %). Nuorra sámij äjgádijs de 59.25 % lidjin juogu válldum jali aktan árromin, ja ienemusájn le alep áhpadus ja gasskamiere jali valjes báلكká. lednebu áhpadus lisj hálvva alep ja báلكká hálvva valjep áhtjebus. Válljimmáres ienemusá subtsastin heterofijla lidjin, ja birrusij avta álos lidjin aktugattja dagu guojmástalle. Vuolep gievllediagramma (Figuvrra 1) snivábut subtsas välljimmáres.

Figur 1: Vålljinnåre dåbdomerka (N=256)

Dån guoradallamij oassålasstijs de ienemuså badjånin Råmså ja Finnmarko fylkan, ienemuså aj nammadin Kåråsjågå ja Guovddagåjno suohkanijt. Dåjt lågojt gávnnap, våjku hålvva binnebut, aj oassålasstij subtsastattijn sijå dålås årudam fylkajs. Jus vuodon låhkåp sáme giela håldadimguovlo

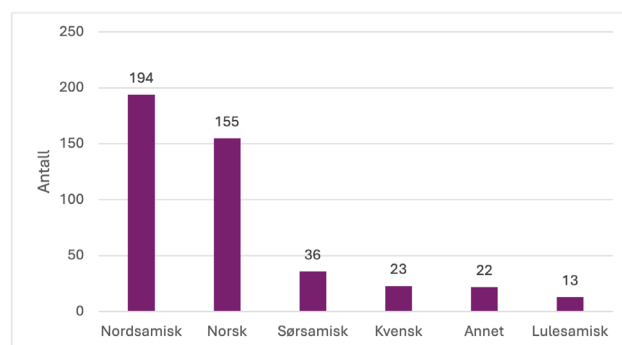
13 suohkana sáme ieneplåhkoguovllon, de oassålasstijs vargga lahkke badjånij sáme ieneplåhkoguovlon (Hansen & Skaar, 2021).

Oassålasstijs ienemuså dålla årru dåro ieneplåhkoguovlon (birrusij gietjav låges) buohtastahte sáme ieneplåhkoguovlluj (birrusij akta gålms). Jus vuodon li lågo suohkanij, de oassålasstijs moattes årudi dålla ieme studåntastådajn dagu Råmsån, Roandemin ja Oslon. Dåhta guorrå guoradallamij oassålasstijs stuorra oasev viettjåldijma studentajs, gudi årudin stuoråp jali unnep stådån (Hansen & Skaar, 2021).

3.3.2 Vierrekvuoha

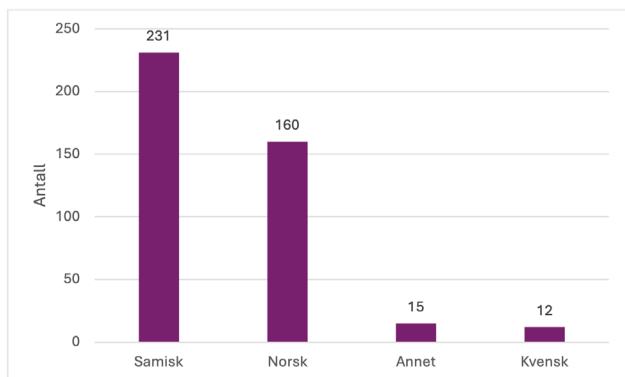
Vierrekvuoha guosskå ulmuttij aktijvuohtaj jali åjådussaj gullut vissa juohkusij, massta ålu javllap "vierrek", gånå li sierra dåbdomerka, buojkulvissan vissa kultuvrrårbe, viessom, åro ja giella, ja mij le ietjå juohkusij juoga sierra. Vierrekvuodav soajttå gåssjel mihttit, manen tjuolldep subjektijva ja objektijva gåjbbådusåjt (Bhopal, 2014). Subjektijva gåjbbåduså guoski nuorra sāmij iesj tjuottjodam vierrekvuohtaj, massta ålu javllap iesj gullam identitåhtta. Dån guoradallamin lip gatjådallam vierrekvuohtaj gullumis ja dåla buktep guokta gatjålviså, maha li vierrekvuoda subjektijva gåjbbåduså. Objektijva gåjbbåduså gis lulun åjgådij jali åjttegij giella ja vierrekvuoha. Giella le sáme aktijvuoda gievrås mårkka, gå sáme giellagij ienemuså aj subtsasti sidja li sáme (Bals et al., 2011).

Figuvrra 2 buojkot oassålasstij subtsastam vierrekvuodav (måttnin akti jali ienebut mierkkit dāvva). Návti gatjådijma: "Muv vierrekvuohata le". Iesj gullam vierrekvuoda gatjålvisåv tjadnap vierrekduogåtjij jali årbåj. 256:å oassålasste våljjimnårre buvtij 443 våsstduså dån gatjålvisåv. Dåjvvåmuså littji nuorttasåme (194), mavva lahka guorrå vuonak (155). Dån manjela littji oarjjelsåme (36), guojna (23), ietjåda (22) ja julevsåme (13). "Ietjådav" tjuottjodiddje oassålasste subtsastin duodden littji duola dagu bihtåmsåme ja merråsåme. Muhtem tjuottjodin vil littji goappåtjagå nuortta- ja oarjjelsåme jali nuortta- ja julevsåme.

Figuvrra 2: Vierrekvuoha (N=256)

Figuvrra 3 buojkot iesj tjuottjodam vierrekvuodav, gá oassálassten máhttin akti jali moaddi mierkkistit. Gatjádijma: "Mij la dâdnâ mielastit?". Iesj gullam vierrekvuoha le gávnnasabmusin dâhkkidahttám vuohke vierregijit lágátjit. Nuorra sáme oassálasstijs moattes li mierkkistam guokta jali ienep máhttelisvuoda, manen de ussjolittji aktijvuoha lisj moatte vierregij. Ávdep guoradallamis diehtep sáme nuora tjavgga tjadnasi goappátjagá sáme ja vuonak identitáhttaj (Kvernmo, 2004), dagu dát guoradallam aj buojkot (Hansen & Skaar, 2021). Dáhta le miellagiddis ássjegatjálvis, mij luluj vuododit hájn vil guoradallamijt.

Figuvrra 3: Iesj gullam vierrekvuoha (N=256)

Sáme nuorajs ja nuorra állessjattugijs sámásti äjgádijstesa ja ájttegijsstesa ienebut. Dát buolvaj sieradus giehttu nuora littji gielav älládimen ja sáme giella lisj ávddánimen (Hansen & Skaar, 2021).

3.3.3 Sáme nuoraj iesj gullam nuppástallam

Mihttijtj sáme nuoraj gullam nuppástallamav de anijma duola dagu sámijda mijá hiebadam *The Perceived Discrimination Scale* (Flores et al., 2008). Skáven 1:s (ij goassak) gitta 4:j (ajtu álu) de gatjádijma oassálasstijs, galli littji gullam ietjá lágásj nuppástallamav sámevuoda diehti. Dávva mihttijma 15:in gatjálvisájn. Gatjálvisájt ja vásstádusájt vuosedip vuolep tjuoldadagán.

(Tjuoldadahka 1. Nuorra sámij iesj gullam nuppástallam):

Tjuoldadahka 1: Nuorra sámij iesj gullam nuppástallam (N=256)					
	Ij goassak % (n)	Muhttijn % (n)	Álu % (n)	Ajtu álu % (n)	Váni vásstedik % (n)
Galli nuppe duvva bahojdi jali rievtesferdugahtán duv vuosstij dâmadi danen, gá la sábmme?	22,3% (57)	64,8% (166)	7,4% (19)	2,7% (7)	2,7% (7)
Galli mielasstij nuppástalá danen, gá la sábmme?	32,8% (84)	53,1% (136)	8,6% (22)	2,3% (6)	3,1% (8)
Galli mielasstij e nuppe duvva vieleda danen, gá la sábmme?	34,4% (88)	48,4% (124)	10,5% (27)	3,5% (9)	3,1% (8)
Galli háhttu mielasstij duodastit máhtudagájdát nuppájdá danen, gá la sábmme?	35,5% (91)	35,2% (90)	16,8% (43)	10,2% (26)	2,3% (6)
Galli le rasissma doaresmuorra ielleminát?	34,4% (88)	48,8% (125)	10,9% (28)	3,5% (9)	2,3% (6)
Galli e nuppe mielasstij dunji lijkku danen, gá la sábmme?	47,7% (122)	46,5% (119)	2,3% (6)	1,2% (3)	2,3% (6)
Galli la vuojnnám dujsta rádna bahojduvvi danen, gá li sábmme?	24,2% (62)	54,3% (139)	17,2% (44)	1,6% (4)	2,7% (7)
Galli ussjola duvva duosstu inep doaresmuora danen, gá la sábmme?	37,1% (95)	37,9% (97)	18,8% (48)	3,1% (8)	3,1% (8)
Galli e mielasstij nuppe duvva lágeda danen, gá la sábmme?	58,6% (150)	31,6% (81)	6,3% (16)	0,8% (2)	2,7% (7)
Galli le dunji gássjel bargov oadtjot danen, gá la sábmme?	86,7% (222)	6,3% (16)	2,7% (7)	0,4% (1)	3,9% (10)
Galli li mielasstij nuppijn gátto duv sáme vierregis?	10,2% (26)	30,9% (79)	35,9% (92)	20,3% (52)	2,7% (7)
Galli nuppe mielasstij gáhttjali duvva ganugahttet vuorbástuvvamis danen, gá la sábmme?	77,7% (199)	14,8% (38)	2,7% (7)	1,2% (3)	3,5% (9)
Galli i mielasstij gulá duv ánsstidam dáhkkiimev danen, gá la sábmme?	66,4% (170)	24,2% (62)	3,1% (8)	2,7% (7)	3,5% (9)
Galli le dunji gássjel oadtjot duv sihtam bargov danen, gá la sábmme?	89,9% (229)	5,5% (14)	0,4% (1)	-	4,7% (12)
Galli li nuppe bahát vásstedam guládijn duvva sábmstimen?	37,5% (96)	48,4% (124)	7,0% (18)	2,7% (7)	4,3% (11)

Lágádijn oassálasstij iesj gullam nuppástallamav danen, gá li sábmme, de le gájka válljimnáre gasskamihtto 1,7 (95% KI: 1,67-1,73), gá stuorámu máhttelis láchko le 4. Dát gasskamihtos oahppap oassálasste dábálattjat muhttijn gullin nuppástallin danen, gá lidjin sábmme, dagu láchkáp Tjuoldadagás 1 buojkulvissan gatjálvisájn: *Galli gulá nuppástalá danen, gá la sábmme?*, *gánná vásstedin* 53,1% (136 oassálasste) dávva gulli: "muhttijn", gánná lij gievramus frekvánssa. Lágenanvidát iesj gullam nuppástallama gatjálvisás gáktásj de oassálasste vásstedi muhttijn gievramus

frekvánssan. Guládahte nuppástallama hárráj állim sjiervijn mahkka moalgedahte sieradusá. Ejma gávna sieradusájt, man állo nuppástibme dáhpáduvva, gá le sáhka ages jali árromsajes.

Gatjádattijn, galli oassálasste ussjolin nuppijn lulun gátto sijá sábmme vierrega vuosstij, de 20,3% vásstedin "ajtu álu", 35,9% vásstedin "álu", 30,9% vásstedin "muhttijn", ja 10,2% gis vásstedin "ij goassak". Dájs lágájn oahppap vargga divna (87,1%) dán guoradallamij oassálasstám sábmme nuoraj ja nuorra állessjattugijs littji ussjolam nuppijn lulun gátto sijá sábmme vierrega vuosstij.

Gatjádattijn, galli oassálasste guláj nuppástaláj danen, gå lidjin sáme, de 53, % vásstedin “muhttijn”, 8,6 % vásstedin “álu” ja 2,3 % ajtu álu. Dá lågo tsojggij 64 % sáme nuorajs ja nuorra ållessjattugijs gulátjit nuppástalli vierregisá diehti. Lågo vásstedi lågojt gatjálvissaj le gus rasissma sijá iellemin doaresmuorra.

Akta gálmåt oassálasstes “muhttijn” ja “álu” ittij gulá ánsidam dâhkkidimev danen, gå lij sábme. Moatte oassálasste mielas lidjin nuppe “muhttijn” ja “álu” sijáv bahojdam jali rievtesferdugahtán sijá vuosstij dâmadam danen, gå lidjin sáme (72,2 %), ja moattes lidjin vuojnnám rádna bahojduvvin danen, gå lidjin sáme (71,5 %). Akta nálljásis “muhttijn” ja “álu” guláj nuppe ettjin suvva lågeda danen, gå lij sábme.

Oassálasstijs moattes aj vásstedin mielasstisá háhttuin “muhttijn” ja “álu” duodastit máhtudagájdísá nuppijda danen, gå lidjin sáme (52 %), ja sijáv duosstun ienep doaresmuora danen, gå lidjin sáme (56,7 %).

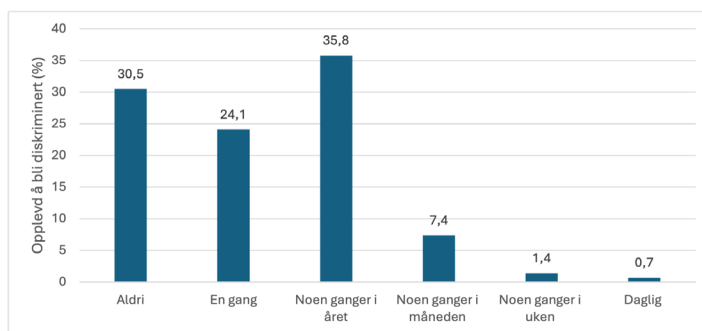
Birrusij akta guoktásis vásstedij “muhttijn” guláj nuppe ettjin suvva vieleda danen, gå lij sábme, ettjin sunji lijkku danen, gå lij sábme, ja adjáj nuppe bahát vásstedam guládijn suvva sámástimen.

Akta vihttas is vásstedij “muhttijn”, “álu” jali “ajtu álu” gullin nuppe gâhttjalin suvva ganugahttet vuorbástuvvamis danen, gå lij sábme. Dán buohta de gallegattaj mielas lij gássjel bargov oadtjot sábmen ja sábmen ettjin besa sijá sihtam bargguj. Dán sivvan soajttá moadda dán guoradallama oassálasste lidjin studenta/oahppe, e ga átsátja bargov jali ga sebratja barggoiellemij.

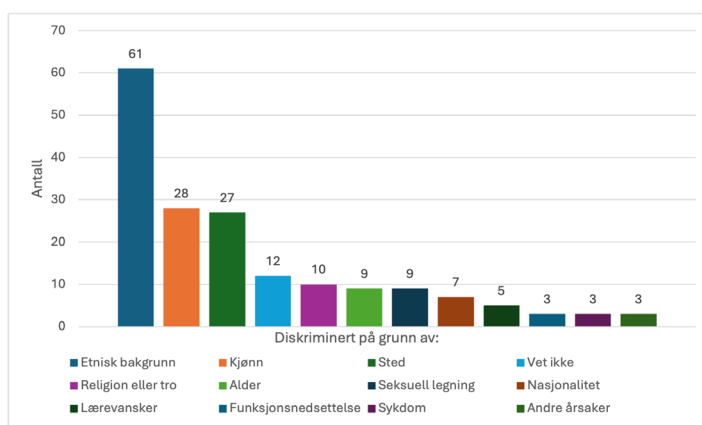
3.3.4 lesj gullam nuppástallam – galli, manen ja gánná

Figuvrra 4 vuoset, galles oassálasstijs li gullam nuppástallin. Birrusij 7:v 10:s subtsasti nuppástallam li edesik akti iellemin. Gievramus frekvänssa (35,8 %) lij máhttelis vásstádus, mij giehttu sáme nuora li gullam nuppástalli “muhtem bále jahkáj”. Dán gatjálvisá hárráj gávnajma nájtsjo vehik ienep nuppástallamis subtsasti gå báhtja, buojkulvissan 39,7 % nájtsjojs ja 33,3 % báhtjajs vásstedin gullam li nuppástallin “muhtem bále jahkáj”.

Figuvrra 4. lesj gullam nuppástallam (N=253)

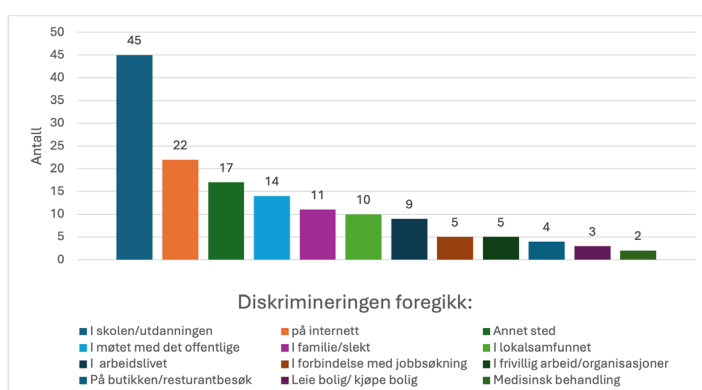

Figuvrra 5: Nuppástallama sivá (N=253)

Figuvrra 5 vuoset, galles li giehttum ietjá lågásj sivájs li nuppástallam. Nuppástallama dájvvámus sivva lij vierrekvuoha, mavva guorin sjiervve ja bájkke (bájkálasj aktijvuoha). Dá nuppástallama sivá li ime, maha ávdebut li gávnadahtám ållessjattuk sámij hárráj Vuonan (Hansen, 2016). Dáhta vuoset sáme nuora ja nuorra ållessjattuga dájvvámusát gulli nuppástalli sámevuodasa diehti.

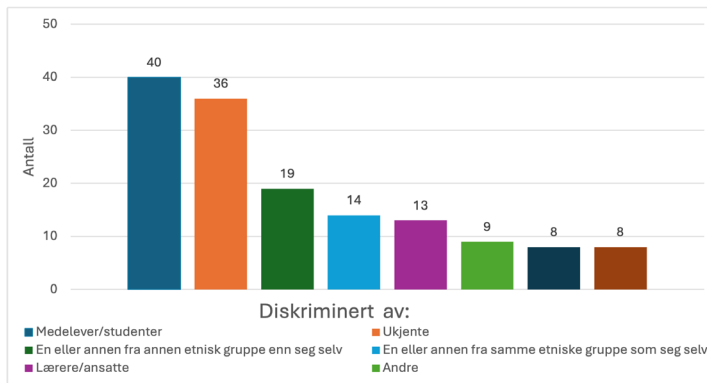
Figuvrra 6: Gánná nuppástallin (N=253)

Gatjádattijn, gánná lulun nuppástallam, de sáme nuora vásstedin dájvvámuš bájkke nuppástalátjit skávlán/áhpádušán, mavva guorrin värmádaška, sijá diededimes ietjá bájkke, oajválattjajt iejvviidijn, berrahij lunna ja bájke sebrudagán (Figuvrra 6).

Figuvrra 7: Guhtimusj nuppástij (N=253)

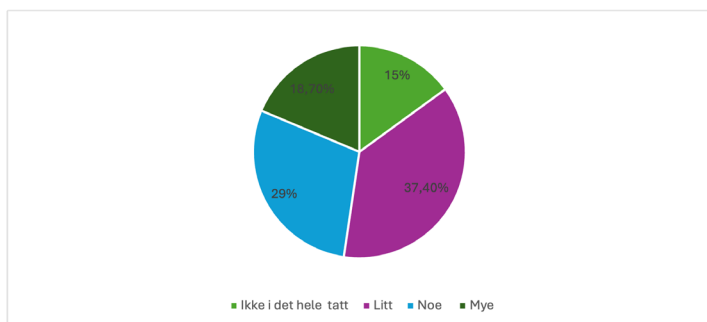

Figuvrra 7 vuoset, guhtimusj nuppástij, mavva oassálasste guláj. Sáme nuora ja nuorra állessjattuga subtsastin dájvvámušat guojmmeoahppe/studenta, amuga jali soames ietjá vierregis lidjin nuppástiddje, gejt lidjin gullam.

3.3.5 Nuppástime tjuovvusa

Gatjádattijn ledjin gus nuora jali nuorra állessjattuga juojddá dahkam nuppástimev hiejteditjt, de vásstedam 50,6 % ledjin ja 49,9 % állim. Guoradallamijs diehtep juojddá dahkat nuppástimev hiejteditjt soajttá buktet suodjijiddjev (resiliensav) varresvuodav nievret bájnne tjuovvusijda, majgum nuppástibme soajttá varresvuodav bájnnet.

Figuvrra 8: Makta nuppástibme duvva bájnij? (N=199)

Gatjádattijn, makta nuppástibme sáme nuorajt ja nuorra állessjattugijt bájnij. Vásstedin 15 % “ij ávvánuš”, 37,4 % “vehik”, 29 % vásstedin “hálvva”, valla 18,7 % vásstedin “álov”. Dát boados giehttu nuppástibme bájnij ienemus sáme nuorajt, ja danen le ájnas snivva átsádit hierediddje dájmuš, vaj dát juogos oadtju buoremus vidjurijt máhttelis buoremus álmukvarresvuodav hásadittjat.

3.3.6 Vassje värmádagán

Sáme nuorra sierra láhkáj giehttárin álbedime ja vassjeságaj gássjelisvuodajs värmádagán ja sosiála mediján sáme álmukvarresvuodadiedádusá árvvalustjáhkanimijn (Helse- og omsorgsdepartementet, 2024, s. 10). Dán guoradallamin mihttiema vasjev värmádagán ane oasseskávev *The Online Victimization Scale for Adolescents* (Tynes, 2010). Dán oasseskávev namma le: *Vicarious Online Racial Discrimination*, ja mihtti värmádagán gullam värmádaškavasje moatte lágásj dimensjávnuš (gálmma gatjálvisá). Oassálasste de vásstedin, galli mañemus jagen li gullam gálmma dáhpádušá värmádagán (buojkulvissan: “Nuppe värmádagán li suohtastallam muv vierrega ulmutjijs”) skáven 1:s (ij goassak) gitta &:j (bájválattjat). Gatjálvisá ja vásstádusá lágádahtti vuolep tjuoldadagás (Tjuoldadahka 2. *Vassje värmádagán*):

Tjuoldadahka 2: Vasse värmádagán (N=256)							
	Ij goassak % (n)	Akti % (n)	Muhttijn jahkáj % (n)	Muhttijn mánnuj % (n)	Muhttijn vahkkuj % (n)	Báiválatjatt % (n)	Váni vásstedik % (n)
Värmádagán de li nuppe suohtastallam muv vierrega ulmutjijs	11,7% (30)	6,3% (16)	37,1% (95)	25,0% (64)	10,9% (28)	5,1% (13)	3,9% (10)
Värmádagán de li nuppe gállásijt giehttum muv vierrega ulmutjijs	14,8% (38)	8,6% (22)	32,4% (83)	22,7% (58)	10,9% (28)	6,6% (17)	3,9% (10)
Vuoynnám lav nuppe värmádagán li bahojdam jali vastet hállam ietjá ulmutij vierregis	7,0% (18)	4,7% (12)	14,8% (38)	27,3% (70)	25,0% (64)	17,6% (45)	3,5% (9)

Sáme nuora ja nuorra álessjattuga vásstedin gálmá dáhpádussaj, maha mihttijn vuoynnám värmádahkavasjev gasskaviermen. Gájka válljinnáre gasskamihtto lij 3,56 3,56 (95% KI: 3,48- 3,64). Sjiervev guoradastedijn de lij báhtjajn unnep gasskamihtto, 3,42 (N=51; 95% KI:3.21-3.62), ja náitsojn li stuoráp gasskamihtto, 3,63 (N=194, 95% KI:3,55-3.72). Dájs gasskamihttojs oahppap ienemusá lidjijn vuoynnám vasjev värmádagán “muhttijn jahkáj” jali “muhttijn mánnuj” (Tjuoldadahka 2).

Sosiála medijá, moalgádagá ja värmádagá ietjá runástagá li bájke, gánná sámij vuosstij le állo värmádahkavassje ja nálssu. Nuorra sáme subtsastin vuonak nuorajs vuojnunagi ienep värmádahkavasjes ja vuosstemielak moalggemijs sosiála medijájn. Guoradaládjijn 18-29 jagák nuorra sámijt de ienebu gá akta vihttasiv javlli gullam li vasjev värmádagán (Hansen et al., 2016). Vuojnnet lisj oanep lávkke buvtátjit vasjev ja vuosstemielak moalggemijt sámij vuosstij sosiála medijájn ienni gá muohtulakkoj. Sámevassje ja vuosstemiella sámij vuosstij álu guládahtá gájka sáme álmugij, ij ga jur ájnegas ulmutij (Hansen & Skaar, 2021). Danen moadda nuorra sáme e desti sebra ságastalátjit, gá soajtti gullat vuosstemielak moalggemijt jali vuojnnet nuppe dákkárijt gulli. Ytringsfrihetskommisjonen tsojggi sosiála medijá hásadit sáme hállamfriddjavuoda ájnas guovdov. Danen le dáhta demokratijja doaresmuorra ja sebrudagá doaresmuorra, gá moadda sáme gulli vasjev ja nálsov sosiála medijájn ja nádu säbramis ságastalátjit sáme ássjijs (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2023).

3.3.7 Histávrálasj-aktisasj traumá

Histávrálasj-aktisasj traumá giehtadalli miela ja rubmaha vahágit, majt ájnegas ulmutja ja buolva gulli traumáhtalasj dáhpádusáj mañnela. Dá traumá li sierra danen, gá dáha li aktisattja ja tjoaggujiddje, manen e ájnegas dáhpádusás bátse, ájnat de gis moattet aktan tjuolmadam ja moadda buolva bájnne dáhpádusás (Helse- og omsorgsdepartementet, 2024, s. 35; Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023).

Sámij hárráj de dárojuhttempolitijka traumá, aktan bisso nuppástimijn, stereotyypajgum ja stuorrasebrudagá vuosstemielajn, tjavvga bájnnám moatte sáme iellema kvalitehtav ja miela varresvuodav. Dárojuhttempolitijkas, mij lij almulasj politijka sámijt mastadittjat ja gádodittjat sijás kultuvra ja giela sierravuodajt, li tjiengnalis luotta báhtsám sáme álmuga almulasj varresvuohtaj, miela buorvedduj ja viessomvidjurijda (Ibid).

Mihttijit histávrálasj-aktisasj traumájt de *The Historical Loss Scale* og *The Historical Loss Associated Symptoms Scale* (Whitbeck, 2004) anijma. Skáven 1:s (iv goassak) gitta 6:j (moaddi bájjváj) de oassálasste galggin merustit, man álu ájádalli aktse dáhpádušá (buojkulvissan; Massijma gielama, massijma vuoŋŋalasj iellemime jali berrahij aktivuoda bájsstanin internáhttaskávlájda). Dán maŋŋela subtsastin

oassálasste, galli gullin 13 gullovásstádušá dájda histávrálasj traumájda (buojkulvissan; Hehpanav dájt ássijit ájádaldálin jali sidáv garvet bájkijit jali ulmutijit, maha muvva dájs ássijis mujttádahtti) skáven 1:s (iv goassak) gitta 5:j (agev). Gatjálvisá ja vásstádušá lágádahtti vuolep tjuoldadagás (Tjuoldadahka 3. *Histávrálasj-aktisasj traumá*):

Tjuoldadahka 3: Histávrálasj-aktisasj traumá (N=256)							
	Iv goassak % (n)	Jahkásattja jali sierra bále % (n)	Mánulattjat % (n)	Vahkulattjat % (n)	Bájjvállattjat % (n)	Moaddi bájjváj % (n)	Váni vásstedik % (n)
Massijma dajvajt/luondov/adnoduobddágijdesa	4,3% (11)	25,4% (65)	23,0% (59)	16,8% (43)	7,8% (20)	6,6% (17)	16% (41)
Massijma gielama	2,3% (6)	16,8% (43)	24,2% (62)	21,5% (55)	18,4% (47)	12,9% (33)	3,9% (10)
Massijma vuoŋŋalasj iellemime	14,5% (37)	39,1% (100)	19,5% (50)	12,9% (33)	5,5% (14)	3,4% (11)	4,3% (11)
Berrahij aktivuoda bájsstanin internáhttaskávlájda	13,7% (35)	37,5% (96)	23,4% (60)	13,3% (34)	3,9% (10)	3,5% (9)	4,7% (12)
Berrahij sirádallin, gá oajvállattja nákkujn ulmutijit sirdin	13,7% (35)	40,6% (104)	23,0% (59)	10,2% (26)	5,1% (13)	2,1% (5)	5,5% (14)
Ep desti iehtjama vieleda, gá oajvállattja mijáv bahojdin	5,1% (13)	23,4% (60)	28,1% (72)	22,7% (58)	9,8% (25)	7,0% (18)	3,9% (10)
Hiejtjama vierrekvuonagijda luohedimes, gá sábadusájt dádjijn	18,0% (46)	32,0% (82)	21,5% (55)	11,3% (29)	7,8% (20)	5,1% (13)	4,3% (11) 9
Massijma kultuvrama	3,5% (9)	19,9% (51)	25,4% (65)	21,5% (55)	14,8% (38)	10,2% (26)	4,7% (12)
Ilá állu sáme li ilá árrat jábmám	22,3% (57)	36,3% (93)	18,8% (48)	9,0% (23)	3,9% (10)	4,7% (12)	5,1% (13)

Gasskamihtto 3,01 (95% KI: 2,94-3,09) buojkot nuorra sáme mánulattjat ájádallin dárojuhttempolitijka buktám histávrálasj-aktisasj traumájt. Dagu tjuoldadagás 3 lágádahtta, de ájádusá ietjas gielav ja kultuvrav massemis dájjvámusá, majt guorin massin luondov ja adnoduobddágijdesa (dán buohta de 16 % (41 nuora) dibddin dáv gatjálvisáv váni vásstedik) ja ettjin desti ietjasa vieleda, gá oajvállattja bahojdin. Állim moalgedahtte sjiervvesieradusá.

Mihttijit bájnedin gus dá histávrálasj-aktisasj traumá nuorra oassálasstijda gullovásstádušájt de galggin vásstedin, man álu gulli 13 gullovásstádušá dájda traumájda. Gatjálvisá ja vásstádušá lágádahtti vuolep tjuoldadagás (Tjuoldadahka 4. *Gullovásstádušá histávrálasj-aktisasj traumájda*):

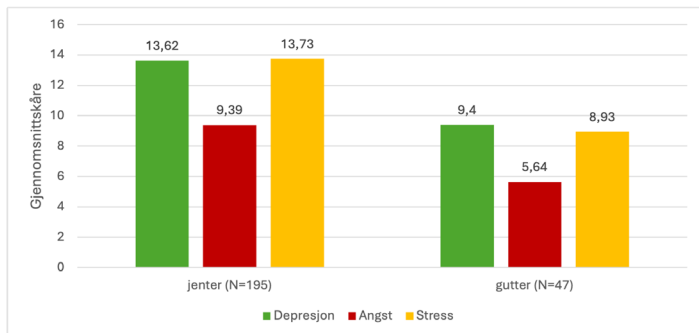
Tjuoldadahka 4: Gullovásstádusá histávrrálasj-aktisasj traumájda (N=256)						
	Iv goassak % (n)	Vuorjját % (n)	Muhttijn % (n)	Álu % (n)	Agev % (n)	Váni vässtedik % (n)
Hádjánáv jali vádjagoadáv	6,6% (15)	15,2% (39)	38,7% (99)	28,5% (73)	7,4% (19)	3,5% (9)
Suhtav	3,9% (10)	15,2% (39)	30,5% (78)	34,4% (88)	12,5% (32)	3,5% (9)
Suorgganav jali balláv	21,9% (56)	30,1% (77)	25,0% (64)	15,6% (40)	3,5% (9)	3,9% (10)
Unugastáv árodijn vierrekvuonagij siegen dájtt ássjijt ájádáládijn	32,8% (84)	22,7% (58)	25,8% (66)	10,9% (28)	3,5% (9)	4,3 (11)
Hehpanav dájtt ássjijt ájádáládijn	43,0% (110)	26,6% (68)	18,0% (46)	7,0% (18)	2,0% (5)	3,5% (9)
Iv nagá snivva barggat	25,4% (65)	25,4% (65)	31,6% (81)	11,3% (29)	2,0% (5)	4,3% (11)
Guláv, dagu luluv duobbánit jali sirra nuppijs dájtt ássjijt ájádáládijn	25,4% (65)	25,0% (64)	28,1% (72)	11,7% (30)	4,3% (11)	5,5% (14)
Iv bálli oadet	39,8% (102)	25,8% (66)	19,5% (50)	7,8% (20)	2,7% (7)	4,3% (11)
Moarádav	34,0% (87)	22,7% (58)	23,8% (61)	11,3% (29)	2,7% (7)	5,5% (14)
Ballagoadáv vierrekvuonagijs jali gáddalussjagoadáv sijáv	41,0% (105)	23,4% (60)	21,9% (56)	6,6% (17)	2,3% (6)	4,7% (12)
Ussjolav ádásis dáhpáduvvá	30,5% (78)	25,0% (64)	26,6% (68)	9,8% (25)	3,9% (10)	4,3% (11)
Sidáv garvvet bájkijt jali ulmutjijt, maha muvva dájs ássjijt mujttádahtti	45,7% (117)	23,8% (61)	15,2% (39)	7,4% (19)	2,7% (7)	5,1% (13)
Unugastáv ietjá sámij lusi manádijn, gá baláv e jáhkijt nuoges sábmme lav	35,2% (90)	9,4% (24)	15,6% (40)	18,0% (46)	18,0% (46)	3,9% (10)

Báhtusa buojkodi histávrrálasj-aktisasj traumájt ájádallat ittijj njuolga bájneda gullovásstádusájt nuorra sámijda. Gasskamihtos 2,43 (95% KI: 2,38-2,48) oahppap nuorra sámijda “vuorjját” jali “muhttijn” idij jali ihtin gullovásstádus(á) ájádáládijn histávrrálasj-aktisasj traumájt. Jus állis subtsastin gullovásstádusá ihtin dájda traumájda, de lidjin hádje jali vádja («muhttijn» 38,7% (n=99) ja «álu» 28,5% (n=73)) ja suhtto («muhttijn» 30,5% (n=78) ja «álu» 34,4% (n=88)) dábálamos gullovásstádusá.

3.3.8 Miela varresvuolta

Mielav varresvuodav mihttijma *Depression, Anxiety and Stress Scale*jn (DASS-21) (Henry & Crawford, 2005). Danna li 21 moalggema, majs gietjav mihttiji vájav (buojk. "Gássjel lij mielastim juonen ávvudit"), gietjav mihttiji balov (buojk. "Balliv, vájku állim mahkka baldedahte"), ja gietjav mihttiji diertjev (buojk. "Gássjel le mielastim oadjot"). Oassálasste merustallin skávjin 0:s (ij ávvánis guoska) gitta 3:j (guoská ajtu jali ienemusáv vahkos), galli manemus vahkon littji gullam dáhpádusájt.

Figuvrra 9: Vája, balo ja diertje gasskamihto (N=232)

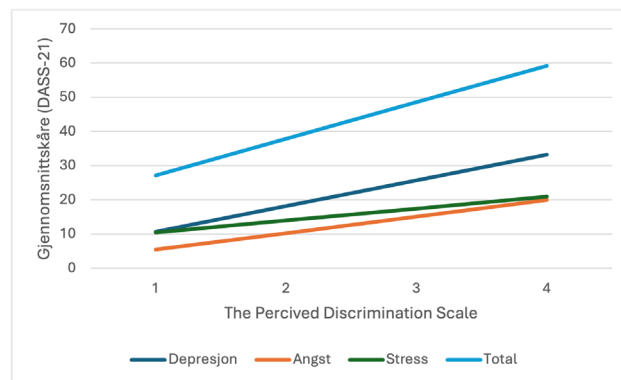

Figuvrra 9 vuoset nájtsoj ja báhtjaj vája, balo ja diertje gasskamihtojt. Madi stuoráp láchko, dadi ienep vája, balo ja diertje symptávmå. Figuvras lågådahtta nájtsojn lidjin dájvvåmusát hálvva stuoráp lågo gájkån gálmå miela varresvuoda mihton, ja gasskamihtojt oahppap sijån lidjin "gasskamårråj" vája symptávmå, "ålkkes" balo ja diertje symptávmå. Báhtjaj unnep gasskamihto bigodi "ålkkes" vája symptávmåjt ja "dåbålasj" balo ja diertje symptávmåjt. Då åtsådallama gåvnadahtti aj Vuona almulasj nuorra ålmmugis (Ungdata 2024) (Bakken, 2024).

3.3.9 Nuppåstime ja miela varresvuoda tjanåstahka

Vierrekvuoda diehti nuppåstalådiijn soajttå ulmutjis rubmaha ja miela varresvuolta bahåt bájnnut, dávva vuoset åvdep guoradallam ållessjattuk sáme ålmmugis (Hansen, 2011, 2022) ja tjoahkke rijkkagasskasasj guoradallamijs (Pascoe & Smart Richman, 2009). Vierrekvuoda diehti nuppåstalle subtsasti nuppåstalågahttåjs ienep mielavåjvijs (Hansen & Sørli, 2012).

Figuvrra 10: Miela varresvuolta ja iesj gullam nuppåstallam (N=212)

Figuvrra 10 vuoset dán guoradallama sáme nuoraj gulådahte nuppåstallama (mihttidahte *The Perceived Discrimination Scale*jn) ja miela varresvuoda (vája, balo ja diertje) gasskamihto tjanåstagåv. Åjttsap gulådahte nuppåstallama gasskamihto lassånattijn (skåven 1:s (ij goassak), 2 (muhttijn), 3 (ålu) gitta 4:j (ajtu ålu)) de lassåni adjåj oassålasstij vája, balo ja diertje gasskamihto (DASS-21). Buojkulvissan le "ij goassak" nuppåstallamav gullamij miela varresvuoda (vája, balo ja diertje) gasskamihtto 27,19, mij tsojggi sijån li tjoahken "dåbålasj" vája, balo ja diertje symptávmå. "Muhttijn" nuppåstallamav gullijn li tjoahken "ålkkes" vája, balo ja diertje symptávmå (37,88), "ålu" nuppåstallamav gullijn li tjoahken "muhtem måråj" vája, balo ja diertje symptávmå (48,57), ja dán buolta "ajtu ålu" nuppåstallamav gullijs åjtsadahtti "alvos" vája, balo ja diertje symptávmå.

Våjku gåvnnap dán guoradallama sáme nuoraj gulådahte nuppåstallamis ja miellavåjvij (vája, balo ja diertje) stuoråp gasskamihtos juojddå tjanåstagåv, de ep måhte tjuottjodit gulådahte nuppåstallam buktå miellavåjvijs, nappu tjuottjodit dånna le sivvatjanåstahka. Valla rijkkagasskasasj guoradallam ja guhkesåjggåsasj åtsådime tsojggiji tjanåstahka gåsså dán guovlluj (Paradies et al., 2015).

3.4 Gietjedittjat

Nuorra sámij nuppástallam almmus vilá sebrudagáv miehtáj bisso doaresmuorran, mij duostut moatten sierra sebrudahkaoasen. Dán guoradallama oassálasste subtsastin gullin tjavgámusát nuppástallin sámevuodasa diehti, sierra láhkáj skávlán ja áhpadusoasen. Gullin aj nuppástallin värmádagán, oajválattjajt iejvviidijn, berrahij ja biere lunna ja bájkesa sebrudagán.

Guoradallam vuosedij aj nuorra sáme mánulattjat ájádallin histávrálasj-aktisasj traumájt, majt dárojuhttempolitijjka buvtij, sierra láhkáj giela ja kultuvra massemav. Vájku dájtt traumájt ájádallat vuorjját njuorridij tjavggis gullovásstádusájda, de muhtema subtsastin gullin hájev, vájav jali suhtov.

Ávdep guoradallam buojkot vierrekvuoda diehti nuppástallat soajttá bahát bájnnet rubmaha ja miela varresvuodav. Mijá guoradallam duodas korrelasjávnnáv sáme nuoraj guládahte nuppástallama ja miellavájviij stuoráp lágoj gaskan, majt goappátjagá rijkkasasj ja rijkkagasskasasj átsádime doarjju.

Vuona sebrudahka viertti tjavgábut duostudahtjat nuppástimev ja vasjev sámij, sierra láhkáj sáme nuoraj, vuosstij. Buorre álmukvarresvuodav ja buorre viessomvidjurijt sáme nuorajda tjárggidittjat de vuodon háhttu gáttojt, nuppástimev/rasismav ja vasjev värmádagán sámij vuosstij álmugin gádodit. Ulmev guorre barggo duostotjit vuosstálasste mielajt ja dagojt le guovddelin báredittjat sáme nuoraj varresvuodav ja iellema kvalitehtav.

Oajvvadusá

- Tjavgábut duostudahtjat nuppástimev nuorra sámij vuosstij: Stáhta ja suohkana oajválattja lulun dahkagoahtet ienep dájmajt hieredittjat ja hiejteditjtat nuorra sámijtt nuppástallamis.
- Dárbahip ienep diedojt, gáktu dárojuhttempolitijjka traumá udnásj guládahte nuppástallama, vuosstemiela ja suorrasebrudagá gáttojt guoran bájnni nuorra sámij miela varresvuodav ja iellema kvalitehtav.
- Vierttip ávdedit doajmme ja dábmaris dájmajt sebrudagán binnedittjat ja hieredittjat nuorra sámijtt nuppástallamis.
- Ja de hájn dárbahip ienep diedojt ja guoradallamijt sáme mánájs ja nuorajs, sierra láhkáj, makta gulli nuppástalli, ja gáktu dahta bájnná sijá varresvuodav ja viessomvidjurijt.

Referanser

- Bakken, A. (2024). *Ungdata 2024. Nasjonale resultater*.
- Bals, M., Turi, A. L., Vittersø, J., Skre, I., & Kvernmo, S. (2011). Self-reported internalization symptoms and family factors in indigenous Sami and non-Sami adolescents in North Norway [Comparative Study Research Support, Non-U.S. Gov't]. *J Adolesc*, 34(4), 759-766. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.08.005>
- Bhopal, R. S. (2014). *Migration, ethnicity, race, and health in multicultural societies* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Eriksen, T. H., & Sajjad, T. A. (2020). *Kulturforskjeller i praksis : perspektiver på det flerkulturelle Norge* (7. utgave. ed.). Gyldendal.
- Flores, E., Tschann, J. M., Dimas, J. M., Bachen, E. A., Pasch, L. A., & de Groat, C. L. (2008). Perceived Discrimination, Perceived Stress, and Mental and Physical Health Among Mexican-Origin Adults. *Hispanic journal of behavioral sciences*, 30(4), 401-424. <https://doi.org/10.1177/0739986308323056>
- Hansen, K. L. (2011). *Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway: the Saminor study* (Vol. nr. 115). UiT Norges arktiske universitet, Det helsevitenskapelige fakultet, Institutt for samfunnsmedisin.
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population [Research Support, Non-U.S. Gov't]. *Int J Circumpolar Health*, 74, 25125. <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.25125>
- Hansen, K. L. (2016). *Selvopplevd diskriminering av samer i Norge i Samiske tall forteller 9 : kommentert samisk statistikk 2016 [Self-perceived discrimination of Sami in Norway]* (Raporta (Sámi allaskuvla : trykt utg.), Issue).
- Hansen, K. L. (2022). The history and current situation of discrimination against the Sámi. In Á. A. Edited By Sanna Valkonen, Saara Alakorva, Sigga-Marja Magga (Ed.), *The Sámi World*. Routledge.
- Hansen, K. L., Melhus, M., & Lund, E. (2010). Ethnicity, self-reported health, discrimination and socio-economic status: a study of Sami and non-Sami Norwegian populations. *Int J Circumpolar Health*, 69(2), 111-128. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20359443>
- Hansen, K. L., Minton, J. M., Friberg, O., & Sørli, T. (2016). Discrimination amongst Arctic Indigenous Sami and Non-Sami Populations in Norway: The SAMINOR 2 Questionnaire Study. *Journal of Northern Studies*, 10(2), 45-84.
- Hansen, K. L., & Skaar, S. W. (2021). *Unge samers psykiske helse - en kvalitativ og kvantitativ studie. [The mental health of young Sami - a qualitative and quantitative study]*.
- Hansen, K. L., & Sørli, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: a study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcult Psychiatry*, 49(1), 26-50. <https://doi.org/10.1177/1363461511433944>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2024). *Meld. St. 12 (2023 – 2024) Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen. Melding til Stortinget Samisk språk, kultur og samfunnsniv. (Report. St. 12 (2023–2024) Sami language, culture and social life – Public health and living conditions in the Sami population)*. Oslo: Regjeringen
- Heyerdahl, S., Kvernmo, S., & Wichstrom, L. (2004). Self-reported behavioural/emotional problems in Norwegian adolescents from multiethnic areas [Comparative Study]. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 13(2), 64-72. <https://doi.org/10.1007/s00787-004-0359-1>
- Johansen, T. B., Borge, T. C., Klem, H. E., Hval, G., & Hestevik, C. H. (2024). *Hets og diskriminering av samer: en systematisk hurtigoversikt*.
- Kultur- og likestillingsdepartementet. (2023). *NOU 2022: 9 En åpen og opplyst offentlig samtale – Ytringsfrihetskommisjonens utredning*. Oslo: Kultur- og likestillingsdepartementet
- Kvernmo, S. (2004). Mental health of Sami youth. *Int J Circumpolar Health*, 63(3), 221-234. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15526926>
- La Parra-Casado, D., San Sebastian, M., & Stoor, J. P. A. (2023). Ethnic discrimination and mental health in the Sami population in Sweden: The SamiHET study. *Scand J Public Health*, 14034948231157571. <https://doi.org/10.1177/14034948231157571>
- Paradies, Y., Ben, J., Denson, N., Elias, A., Priest, N., Pieterse, A., Gupta, A., Kelaher, M., & Gee, G. (2015). Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis [Meta-Analysis Research Support, Non-U.S. Gov't Review]. *PLoS One*, 10(9), e0138511. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0138511>

- Pascoe, E. A., & Smart Richman, L. (2009). Perceived discrimination and health: a meta-analytic review [Meta-Analysis Research Support, N.I.H., Extramural]. *Psychol Bull*, 135(4), 531-554. <https://doi.org/10.1037/a0016059>
- San Sebastian, M., Gustafsson, P. E., & Stoor, J. P. A. (2024). Embodiment of discrimination: a cross-sectional study of threats, humiliating treatment and ethnic discrimination in relation to somatic health complaints among Sami in Sweden. *J Epidemiol Community Health*, 78(5), 290-295. <https://doi.org/10.1136/jech-2023-221365>
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). *Sannhet og forsoning : grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner : rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen : Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023 : Dokument 19 (2022-2023)* (Vol. Dokument 19 (2022-2023)). Sannhets- og forsoningskommisjonen.
- Tynes, B. M., Rose, C. A., Williams, D. R. . (2010). The Development and Validation of the Online Victimization Scale for Adolescents. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4(2), Article 2. <https://cyberpsychology.eu/article/view/4237>.
- Whitbeck, L. B., Adams, G. W., Hoyt, D. R., & Chen, X. (2004). Whitbeck, L. B., Adams, G. W., Hoyt, D. R., & Chen, X. (2004). Conceptualizing and Measuring Historical Trauma Among American Indian People. *American Journal of Community Psychology*, 33(3-4), 119-130. <https://doi.org/10.1023/B:AJCP.0000027000.77357.31>.
- Zachariassen, K. (2024). Foredrag med tittelen: Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid. In. Tromsø: UiT Norges Arktiske Universitetet.